

PSALMI 42-106
BIBLIJSKI KOMENTARI

Danijel Berković

Glavni urednik
Danijel Berković

Uredništvo
Danijel Časni, Nino Brozinčević

Autor djela
Danijel Berković

Lektura
Branka Riss

Korektura
Nino Brozinčević

Prijelom
Filip Vacek

Dizajn naslovnice
Iva Đaković

Tisak
Cro Graf, Jablanovec

Izdavač
Biblijski institut Zagreb
Evandeosko teološko veleučilište Osijek

Za izdavača
Ervin Budiselić

Godina izdanja
2025.

ISBN 978-953-8003-37-0

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001253810.

Danijel Berković

PSALMI
42–106

BIBLIJSKI KOMENTARI

Biblijski institut Zagreb
Evandeosko teološko veleučilište Osijek

PREDGOVOR

Psaltir, knjiga psalama sa svojih 150 psalama (poglavlja), najduža je od svih biblijskih knjiga u kršćanskom biblijskom kanonu (Bibliji), gdje zauzima središnji položaj, i to ne samo s obzirom na svoj smještaj u redosljedu biblijskih knjiga. Naime, u kršćanstvu Psalmi zapravo predstavljaju premosnicu koja na ovaj ili onaj način premošćuje Stari i Novi zavjet. Tekstovi Novoga zavjeta prožeti su navodima iz Starog zavjeta, a osobito i s posebnim značajem i naglaskom to se odnosi na Psalme. Iz novozavjetne perspektive dovoljno je uočiti koliko su psalmi odigrali ulogu u ovozemaljskom životu Isusa iz Nazareta, koji je, osvrnuvši se na sve što je podučavao svoje učenike, pri koncu svoga života ovako govorio: *To je ono što sam vam govorio dok sam još bio s vama: treba da se ispuni sve što je u Mojsijevu Zakonu, u Prorocima i Psalmima o meni napisano.* (Lk 24,44). Prilikom umiranja na križu na ustima su raspetoga posljednje riječi bile upravo iz Ps 22. U svojim najtežim ovozemaljskim iskušenjima, u pustinji gdje ga nečastivi iskušava, Isus, siguran u svoju zaštitu, odgovara citirajući psalam Ps 91: *Jer anđelima svojim zapovjedi da te čuvaju na svim putima tvojim.* (Ps 91,11).

Psalmi su zapravo jedina biblijska knjiga koja zauzima važno mjesto u sve tri abrahamovske vjere – židovstvu, kršćanstvu i islamu.

U židovstvu je naziv za psalme *Tehillim* (*t^efillah*, 'molitva'). Psalmi u židovstvu postaju osobito aktualni u trenucima i vremenima muke i patnje (bolesti, neimaštine, opasnosti i smrtne prijetnje) kada predstavljaju zaziv vjernika Bogu. U liturgijskom

životu čitanje psalama je najprisutnije pri pogrebnom ritualu, kao *chevra qadiš* (חברה קדיש), kada se čitaju nad mrtvim tijelom neprekidno od samog trenutka smrti pa sve do sahrane. U ovom kontekstu jedan je od psalama vodilja: *Nauči nas dane naše brojiti, da steknemo mudro srce* (90,12).

Malo je poznato da dojmljivo mjesto u islamu zauzima pojam *Zebur al Dawud* (Pjesme Davidove). Iako u Kuranu i kuranskom tekstu nećemo naći Psaltir kao zasebnu kuransku knjigu, na više se mjesta psalmima (*zebur*) daje izričito važno mjesto. O tome koliko je istaknuto mjesto *Dawuda* (Davida) i njegovih *zebura* (pjesama), govori se u više od jedne sure, primjerice: *Gospodar tvoj dobro zna one na nebesima i one na Zemlji; Mi smo jedne vjerovjesnike nad drugima odlikovali, a Davudu smo Zebur dali* (Sura 17,55).

Struktura Psaltira prati drevnu rabinsku tradiciju, pa je po uzoru na *Toru* (Petoknjžje) Psaltir strukturiran u pet odjeljaka ili pet knjiga: Ps 1 – 41 (I), Ps 42 – 72 (II), Ps 73 – 89 (III), Ps 90 – 106 (IV), Ps 107 – 150 (V). S obzirom na ovu strukturu, autor se u ovom komentaru usredotočuje na knjige 2, 3 i 4, što obuhvaća psalme od Ps 42 do Ps 106.

Psalmi su poezija, kao i neke druge biblijske knjige (Job, Pjesma nad pjesmama, Propovjednik). Među biblijskim knjigama koje su poetske naravi ima knjiga koje, kao u priči, sadrže i glavne likove (Job, Jona, Daniel). Tako i Psalmi imaju u sebi svojevrsnu priču i priče, no uz nedostatak glavnoga lika. Unatoč tomu, kao glavnog lika moguće je uvjetno prepoznati psalmista. O liku psalmista u ovom komentaru više se govori u Pogovoru. Pažljiv i angažiran čitatelj Psaltira u psalmima će ipak moći pronaći i identificirati priču i glavne likove. Namjera je ovoga komentara da posluži čitatelju kako bi se u njemu pobudila znatiželja za pronalaskom priče i pripovijesti u pojedinim psalmima i Psaltiru kao cjelini.

Na koncu pripominjem da se ovaj komentar u jednom manjem dijelu koristi materijalom iz komentara koji sam objavio u izdanju

pod naslovom *Central and Eastern European Bible Commentary* (CEEBC) u izdanju Langham Publishing (2022), a ovdje se objavljuje uz dopuštenje izdavača. Vrijedno je i spomena kako je CEEBC golem i višegodišnji projekt na kojem je radilo stotinjak bibličara i teologa iz cijele Srednje i Istočne Europe.

Neizmjerne se bogatstvo skriva i nalazi u Psaltiru, i to u svakom pojedinom psalmu. Vjerojatno malo koja biblijska knjiga u sebi skriva takvu lepezu bogatstva kao Psaltir, od virtuozne i nenadmašne poezije, preko povijesnih presjeka i raščlambi, do nekih teološko izazovnih tema. Ni jedna biblijska knjiga nije tako i toliko vrednovana i prepoznata u svakoj od tri velike vjere kao što je knjiga Psalama. Neka vjernik zajedno s psalmistom kaže: *Gospod mi je svjetlost i spasenje. Gospod je zaštita mog života.* Stoga neka i ovaj komentar pruži svoj doprinos novim privrženima i istražiteljima biblijskoga Psaltira.

Božić, 2024.

UVOD¹

U sljedećim bih se retcima, u znak poštovanja i uvažavanja mojeg prijatelja dr. sc. Danijela Berkovića, želio posvetiti njegovim komentarima Knjige psalama, dajući kratki uvod u nju. Teme koje ću obuhvatiti jesu: naziv te biblijske knjige, njena bit i jedinstvenost, pripisivanje knjige psalama kralju Davidu, Knjiga psalama kao alat za pobožnosti i moralno poboljšanje, različite podjele knjige te poezija u Bibliji i važnost poetskog roda.

NAZIV KNJIGE, NJEZINA BIT I POSEBNOST

Knjige židovske Biblije, Tanah, na hebrejskom jeziku nose imena koja potječu od riječi ili sintagmi na njihovu početku (Postanak – Berešit, tj. »Berešit Bara«; Izlazak – Šemot, tj. »VeEle Šemot«; Levitski zakoni – Vajikra, tj. »Vajikra HaŠem el Moše«; Pjesma nad pjesmama – Šir Haširim, tj. »Šir HaŠirim ašer liŠlomo« i dr.), ili su nazvane po središnjem biblijskom liku u knjizi, kao što su Jošua, Jeremija, Ezra ili Estera. Postoje knjige čija imena ukazuju na prirodu vodstva, primjerice Suci ili Kraljevi. A ima i knjiga nazvanih po književnom žanru, kao primjerice Ljetopisi. No uz Knjigu psalama, njezin hebrejski naziv תהלים – Tehilim – ne pristaje ni jezično, ni gramatički, ni semantički.

Ako pogledamo oblik jednine riječi *tehilim*, dobit ćemo biblijsku riječ תְּהִלָּה – *tehila*, ali njezin je plural *tehilot*, primjerice – לְדוֹר אַחֲרָיוֹן מְסַפְּרִים תְּהִלֹּתַי (Ps 22,4) ili וְאַתָּה קְדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלֹּתַי יִשְׂרָאֵל – (Ps 78,4), ali ne תהלים. Nadalje, riječ *tehila* nije dominantna u

¹ S engleskoga preveo Boris Beck.

naslovima psalama jer se pojavljuje samo jednom u naslovu Psalma 145 – תְּהִלָּה לַדָּוִד. Čak ni hebrejsko značenje riječi *tehila* (riječi *hvale*) nije prikladno kao opći naziv za knjigu, jer su psalmi vrlo različiti i ne bave se svi slavljenjem Boga. Taj se naziv prvi put javlja u kumranskim svitcima,² u svitku iz prve polovice 1. stoljeća po Kr., koje ćemo kasnije pogledati. Naziv תְּהִלָּה (*tehilah*), pl. *Tehilim* je čest u rabinskoj literaturi, a pojavljuje se u grčkim i latinskim transliteracijama u spisima otaca Crkve iz Izraela, Absavija i Jeronima. Naziv *Tehilim* je, dakle, postbiblijski, kada označava molitve ili zbirku psalama.

Knjiga psalama ima poseban status među knjigama židovske Biblije, jer Psalmi su knjiga koja je zapravo sva jedna velika molitva. Jedinstvenost Knjige psalama u odnosu na ostale knjige Biblije najbolje je definirao Weiss:

»Po čemu se Psalmi razlikuju od svih drugih književnih vrsta u Bibliji? Ostale biblijske knjige napisane su kao Božja riječ čovjeku ili kao riječ čovjeka čovjeku, a jedino ova knjiga sadrži samo riječi čovjeka Bogu. Uglavnom se stvari kazuju izravno, u jasnom izričaju, ali i kad se kazuju neizravno, u skrivenom jeziku, one su u svakom slučaju usmjerene na njega. Prema biblijskom gledištu, sve što se događa u svemiru – u prirodnom svijetu i u povijesti naroda i Izraela – nije ništa drugo nego stvaranje Stvoritelja svijeta, zbog čega hvala, zahvala, žalovanje i molba u psalmima nisu ništa drugo nego čovjekov odgovor na stvaranje svoga Boga. Osoba koja govori u psalmu odgovara i reagira na Božju riječ, kako je objavljena u poretku svijeta i kako se izražava u životu pojedinca i cjeline.«³

Od pamtivijeka su psalmi korišteni kao molitve u svim prigodama, stoga se ovdje nalaze sve vrste izraza čovjekova obraćanja

² Naziv *Sefer Tehilim* - »Knjiga psalama« pojavljuje se u svitku br. 4. Q491.

³ Weiss, Meir. *Emunot ve-De'ot be-Mizmorei Tehillim*, Jeruzalem, Mosad Bialik, 2001. str. 14.

svome Bogu. U knjizi će biti poezije i psalama molitve, bit će riječi ispovijedi, razmišljanja, pa čak i pritužba, kao i stvari koje se tiču života pojedinca i života naroda. Činjenica da se otprilike polovica psalama nalazi u različitim molitvama židovskog molitvenika, dokazuje koliko se Knjiga psalama doživljava kao molitvenik.

Svaki se psalam može izgovarati kao molitva. Na primjer, onaj koji moli i izgovara »Psalam Davidov, kada je David bježao pred svojim sinom Abšalomom« (Ps 3,1) želi reći: odgovori mi kako si odgovorio Davidu i spasio ga kad je bježao od svog sina Abšaloma. Kao što znamo, molitve zahtijevaju koncentraciju,⁴ stoga je potrebno dobro poznavati Knjigu psalama, te posvetiti vrijeme njezinu proučavanju na temeljit i sustavan način, kako bismo internalizirali ideje psalama i ispravno molili. Mudraci opisuju u Midrašu da je čak i sam David tražio da ljudi njegovu knjigu tretiraju kao udžbenik, a ne samo kao knjigu poezije:

»Škola rabina Jehošue ben Karha je podučavala:

»Dvadeset 'pohvala' (heb. riječ *ašrei* znači 'blago') napisano je u knjizi psalama, što pak odgovara tome da se u Knjizi proroka Izaije nalazi dvadeset puta 'jao' (hoy).« Rabin je rekao: »Pitam se kako nas je rabin Jehošua naučio da postoji dvadeset 'pohvala' u psalmima?« I kažem, ima ih dvadeset i dvije. I one odgovaraju tome da u alfabetu ima dvadeset i dva slova. O njima se kaže: 'Neka riječi usta mojih i riječi razmatranja mog srca budu prihvatljivi u tvojim očima, o Gospodine, moja stijeno i moj Otkupitelju' (Ps 19,14). Treba ih izgovarati naraštajima, i ispisivati naraštajima, riječi mojih usta koje su utvrđene za pokoljenja. I ne treba ih čitati kao Homerove

⁴ *Babilonski Talmud Berahot* (Steinsaltz izd.), Jeruzalem. 1999. 31a; Majmonid, R. Moše ben Maimon (1138-1204), u *Mišne Tore*, Jeruzalem, 1974. (pretisak varšavskog izdanja iz 1881.), Jad Ha-Hazaka = Mišne Tora, Hilhot Tefila veNesiat Apajim 4:15-17; Majmonid, *More Nevuhim*. Jeruzalem, 1960. (preveo s arapskoga na hebrejski rabi Jehuda Ibn Tibon). Mossad Harav Kook, Jeruzalem 1977. (pretisak izdanja iz Vilniuse iz 1909.). III: 51.

knjige, nego bi ih radije trebalo recitirati i za njih primiti nagradu kao kad se proučavaju *Negaim*⁵ i *Aholot*.«⁶

Mudraci objašnjavaju kako je David želio da ljudi njegovu knjigu tretiraju kao knjigu za proučavanje intelektualnog vida Tore, a ne samo kao emocionalno iskustvo čitanja knjige pjesama, kao u proučavanju Homerovih stihova. Osoba skladne duše može, proučavajući Knjigu psalama, doživjeti i duboko intelektualno istraživanje i religiozno emocionalno iskustvo, a da ne osjeća njihovu proturječnost. Postoji vrijeme kada osoba naglašava svoju intelektualnu moć, ali istovremeno mora dati odgovarajuće mjesto svojim dubokim osjećajima, pri čemu je idealno dođe li do spoja kombinacija toga dvoga.⁷

U Knjizi psalama i u rabinskoj literaturi može se naći usporedba između proučavanja Tore i proučavanja Knjige psalama: »Mojsije je dao pet knjiga Tore Izraelu, a David pet knjiga psalama.«⁸ Na stih »Slušajte moju Toru, narode moj, priklonite svoje uši riječima mojih usta« (Ps 78,1), Midraš kaže: »Neka ti nitko ne kaže: 'Nema Tore u psalmima' – jer oni jesu Tora!«⁹ Psalmi u Knjizi psalama su Tora, i potrebno ih je proučavati kao i riječi Tore. A kako bi ih se dublje proučilo potrebno je objasniti riječi, ali i objasniti psalme kao cjelinu, kako bi se razumjeli njihova tema i nakana.

Rabin Abraham Ibn Ezra (1089. – 1167.) u uvodu u svoj komentar na Knjigu psalama, donosi različite poglede komentatora

⁵ *Negaim* i *Aholot* – dvije rasprave u Talmudu koje se bave zakonima nečistoće i čistoće. Te se rasprave smatraju vrlo dubokim i teškim za razumijevanje (*Babilonski Talmud*, Hagiga, Steinsaltz, 14a; Jeruzalemski Talmud, Venecija, 1523., Moed Katan, 2:5).

⁶ *Midraš Tehilim*. Buber, Vilnius, 1891. 1:8.

⁷ HaKohen Kook, R. Avraham Yitzhak (1865.-1935.), *Ein Aja Jeruzalem*, 1995., Brahot 1:1, 116. str. 50.

⁸ *Midraš Tehilim*, 1:8; *Midraš Jalkut Šimoni*. Jeruzalem, 1960. (pretpisak varšavskog izdanja iz 1878.) Psalam, 613.

⁹ *Midraš Tehilim*, Ps 1.

oko psalama kao proročkih tekstova.¹⁰ Simon pruža opsežan i fascinantno opis ove višestrane kontroverze u vezi s biti psalama i njihovim proročkim statusom. Rabin Saadia Gaon (882. – 942.) vidi Knjigu psalama kao neku vrstu druge Tore, koja je sva proročanska, drugi je vide kao židovski obvezni molitvenik. Nasuprot svih svojih prethodnika, veliki sefardski komentator rabi Mojsije ibn Gikatilli (kraj 11. st.) psalme tretira kao neproročke prošnje i pohvale. Za razliku od njega, rabin Abraham Ibn-Ezra se vratio na poziciju sasvim blisku poziciji mudraca – psalmi su sveta proročka pjesma.¹¹

PRIPISIVANJE KNJIGE PSALAMA KRALJU DAVIDU

Što se tiče pitanja pripisivanja Knjige psalama Davidu, postoje različiti izvori koji potvrđuju ovu atribuciju. Poznati izvor je stih »Sve su molitve Davida, sina Jišajeva« (Ps 72,20) i naravno 73. psalam koji spominje Davidovo ime u naslovu na svojem početku (u prijevodu Septuaginte pripisuje se Davidu četrnaest dodatnih psalama), očito je da se u većem dijelu tih psalama bilježe događaji iz Davidova života.¹² Prema Mudracima, u talmudskom izvoru koji govori o autorima knjiga Tanah, David je napisao Knjigu psalama uz pomoć desetorice starješina:

‘David je napisao Knjigu psalama uz pomoć deset starješina (iz prijašnjih naraštaja, sastavljajući zbirku koja je uključivala tuđe

¹⁰ Vidi stihove u 2 Lj 8,14 i Psalam 137 »O rijekama babilonskim« koji svjedoče o Davidovom proroštvu. Oni koji tvrde da to nisu proročke riječi, pa da je zato mjesto Knjige psalama uz Ljetopise, a ne među proročkim knjigama, objašnjavaju da je Psalam 137. sastavio babilonski pjesnik, a glede Asafa tumače da je to bio neki pjesnik u Babilonu, a ne Asaf zborovođa u danima kralja Davida.

¹¹ Simon, Uriel. *Arba gishot leSefer Tehilim - MeRav Saadia Gaon ad Rabi Abraham Ibn Ezra*, Bar Ilan 1982, str. 13-121.

¹² Vidi na primjer: Ps 3 – 2 Sam 15-19; Ps 7 – 2 Sam 18,21; Ps 18 – 1 Sam 22 i dalje.

skladbe uz njegove. On je uključio psalme čiji su autori Adam, prvi čovjek, Melkisedek, kralj Salema, i Abraham, i Mojsije, i Heman, i Jedutun, i Asaf, i trojica sinova Korahova'.¹³

Mnogi *rani rabini*¹⁴ kao što je Rav Saadia Gaon, tumačili su riječi Talmuda umjereno, i rekli su da se ne misli na to da su knjigu zapravo sastavili drugi ljudi, te da je David napisao sva poglavlja knjige, no da je neke od psalama doista sastavio on, a neki su psalmi izvorno sastavljeni prije Davida, da bi ih on samo ponovio u proročanstvu.

Postoje i mjesta u rabinskoj literaturi¹⁵ iz kojih se implicira da David doista nije napisao cijelu knjigu, a tako je tumačio i rabin David Kimhi (1160. – 1235.) u svom uvodu u Knjigu psalama. On objašnjava da se Knjiga psalama pripisuje Davidu jer je on taj koji je stvorio samu mogućnost poetskog izražavanja, te da je nakon njega svatko tko bi sastavio stihove to učinio u određenom smislu Davidovom moći. David nije bio jedini koji je pisao poeziju, ali je prvi upotrijebio poeziju kao izraz vjerskih osjećaja, pa je cijela knjiga nazvana po njemu. O tih deset starješina Midraš kaže da su pomogli, ali je Bog je izabrao Davida zbog njegova posebnog talenta:

»Rabbi Huna je rekao u ime rabina Abbe da, iako se kaže da samo deset starješina može nešto popraviti, to je bilo učinjeno samo rukom izraelskog kralja Davida. Ovo se može usporediti sa zborom koji je htio pjevati hvalospjeve Kralju Kraljeva. Kralj im reče da su svi dostojni i sposobni za pjevanje, ali neka ih vodi određena

¹³ Babilonski Talmud, Baba Batra, (Vilnius izd.), Bnei Brak: Machon Tevel. 1961, 14b-15a; Dadon, Kotel *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Zagreb, Profil, 2009., 495.

¹⁴ Ranim rabinima (*rišonim*) nazivaju se halahički učenjaci nakon doba gaona, od 11. do 16. stoljeća. Vidi: Dadon, *Židovstvo*, 527-531.

¹⁵ Midraš Yalkut HaMachiri. Berdychiv. 1900.

osoba, jer je toj glas bio ugodniji nego svim drugima. Ovo je napisano: »Ovo su posljednje Davidove riječi: 'Proročanstvo Davida, sina Jišajeva, proročanstvo čovjeka koji je uzdignut na visinu, pomazanik Boga Jakovljeva, slatki psalmist Izraela'« (2 Sam 23,1). Sve su njihove pjesme ugodne, ali one Davida, sina Jišajeva, jesu najugodnije«. ¹⁶

Pripisivanje knjige Davidu također se temelji na primarnoj i bitnoj vezi između Davida, glazbe i pjesništva. ¹⁷ Još se jedan izniman izvor koji svjedoči o Davidovoj glazbenoj nadarenosti pojavljuje u svitku Psalama otkrivenom u Kumranu:

»A David, sin Jišajev, bijaše mudar, i svjetlo poput svjetla sunca, znalac Pisma i razuman i savršen na svim svojim putovima pred Bogom i ljudima. I Gospodin mu je dao duh razumijevanja i svjetla. I napisao je tri tisuće i šest stotina psalama, uključujući pjesme za pjevanje pred žrtvenikom nad cijelom žrtvom paljenicom za svaki dan, za sve dane u godini tri stotine šezdeset i četiri, a za subotnje darove pedeset dvije pjesme, i za prvi dan u mjesecu i za sve praznike, i za Dan pokajanja, trideset pjesama. Dakle, svih pjesama koje je izgovorio bilo je četiri stotine četrdeset i šest, i četiri pjesme koje su se pjevale nad onima koji su opsjednuti. Dakle, bilo ih je četiri tisuće i pedeset. Sve je to izrekao u proročanstvu koje mu je bilo dano prije Svevišnji.« ¹⁸

¹⁶ Midraš Šir HaŠirim Raba (Vilnius) 4, paragraf Kemigdal; Midraš Tehilim 1:4.

¹⁷ vidi: 1 Sam 16,14-23; Davidovo žalovanje za Šaulom i Jonatanom, 2 Sam 1,17-27; Davidovo žalovanje za Abnerom, 2 Sam 3,33-34; Amos 6,5; Neh 12,36; 1 Lj 15,16; 2 Lj 29, 26-27.

¹⁸ Veliki svitak psalama, koji se također spominje kao 11Q5, najveći je i najbolje očuvani rukopis trideset sedam psalama otkrivenih među svicima s Mrtvog mora u kumranskim špiljama, u pećini br. 11.

Knjiga psalama zapravo je zbirka različitih pjesama koje su se koristile u izraelskom narodu i, kako je spomenuto, svaka se od njih bavi različitim sadržajem. Dominantan koncept u knjigama iz razdoblja Drugog hrama (kao što su kumranski svici i knjiga Ben Sire) bila je da je David napisao cijelu knjigu. Kao što je spomenuto, to odgovara Davidovom dubokom osjećajnom svijetu. U ovom kontekstu također treba napomenuti da je David jedan od rijetkih likova u Bibliji koji nam otkriva svoje osjećaje, primjerice u svojim žalopijkama nad Jonatanom i Abšalomom, pa je vrlo logično da je napisao pjesme.¹⁹

KNJIGA PSALAMA KAO ALAT ZA POBOŽNOST I MORALNO USAVRŠAVANJE

Talmud kaže sljedeće o tome što znači kad u snu dođe do viđenja kraljeva i proroka Izraela ili raznih knjiga židovske Biblije:

»Mudraci su poučavali: Postoje tri kralja čije je pojavljivanje u snu značajno. Tko vidi Davida u snu, neka očekuje pobožnost; onaj koji vidi Salomona, trebao bi očekivati mudrost; a onaj tko vidi Ahaba, trebao bi biti zabrinut zbog nesreće.

Postoje i tri knjige proroka čije pojavljivanje u snu ima značenje: tko vidi Knjigu kraljeva, trebao bi očekivati veličinu i kraljevsku vlast; tko vidi Knjigu Ezekiela, može očekivati mudrost, u skladu s opisom Božanske kočije u njoj; tko vidi Izaijinu knjigu, može se nadati utjesi; a onaj koji vidi Knjigu proroka Jeremije, trebao bi se zabrinuti zbog nesreće. Slično tome, postoje tri velike knjige Pisma čije pojavljivanje u snu ima posebno značenje: tko vidi Knjigu psalama, trebao bi se nadati pobožnosti; tko vidi Knjigu

¹⁹ Za više o emocionalnom karakteru kralja Davida i njegovoj sklonosti otkrivanju svojih osjećaja vidi: Dadon A. E. i Dadon, K. »Rođenje kralja Davida u mističnoj rabinskoj literaturi«, *Crkva u svijetu* 53 (2018)4, 575-601. Dadon, K. »Pripovijest o Davidu i Bat-Šebi prema rabinskoj literaturi«, *Nova prisutnost*, XVIII (2020)2, 375-395.

izreka treba očekivati mudrost; tko vidi Knjigu o Jobu, trebao bi biti zabrinut zbog nesreće«. ²⁰

Dakle, prema Talmudu, vidjeti u snu kralja Davida ili njegovu knjigu, Knjigu psalama, vodi pobožnosti. Doista, Knjiga psalama je izvor pun poštovanja prema Bogu i ljubavi prema njemu. Ramhal, rabin Moše Haim Luzzatto (1707. – 1746.), u svojoj poznatoj knjizi o etici i podizanju moralne razine, u poglavlju gdje objašnjava put do kreposti pobožnosti, piše da je jedan od načina za postizanje ovog visokog cilja proučavanje Knjige psalama jer njezino čitanje i proučavanje može kod ljudi izazvati veliko probuđenje. Književni motivi i pjesničko umijeće djeluju na čitatelja na emocionalnoj razini, za razliku od drugih knjiga koje čovjeka približavaju Bogu uz pomoć razuma i znanja. Kralj David uz pomoć psalama prodire u ljudsku dušu i stoga ima moć voditi svakoga prema kreposti pobožnosti:

»Ono što će uvelike pomoći u stjecanju pobožnosti, jesu veliko promatranje i mnogo razmatranja. Jer kada osoba mnogo razmišlja o velikoj uzvišenosti B-ga, blagoslovljen bio On i Njegovo posvemašnje savršenstvo, i neizmerno velikoj udaljenosti između Njegove veličine i naše malenosti, čovjek će biti ispunjen strahom i trepetom pred Njim. I kada razmišlja o velikoj dobroti B-ga prema nama, Njegovoj velikoj ljubavi prema židovskom narodu, blizina Pravednika Njemu, vrlini Tore i mitzvota, kao i o drugim istraživanjima i proučavanjima, zasigurno će se u čovjeku rasplamsati snažna ljubav, a on će odabrati i žudjeti da prione uz Njega. Jer kada vidi da je Stvoritelj, blagoslovljen On, doslovno (mamash) nama kao otac, i smiluje nam se kao otac svojim sinovima, u njemu će se tada probuditi želja i čežnja da Mu uzvrati, kao sin svome ocu. Zato se čovjek mora osamiti u svojim odajama i usredotočiti sve

²⁰ Babilonski Talmud, Berahot (Steinsaltz) 57b.

svoje znanje i misli na promatranje i dubinsko proučavanje ovih istinskih stvari. U tome mu pouzdano pomaže velika marljivost i dubinsko proučavanje Davidovih psalama, mir neka je s njim, kao i razmišljanje o njihovim riječima i stvarima. Jer u svom biću punom ljubavi i strahu [od B-ga] i svim vrstama pobožnosti, gle, razmišljajući o njima, čovjek ne može ne biti silno nadahnut i ići njegovim stopama i hoditi njegovim putovima. Isto tako, pomoći će i čitanje priča o pravednicima koji su išli tim putevima. Jer sve ove stvari bude razum da se posavjetuje i čini slična plemenita djela. To je jasno«. ²¹

Na sličan način to je objasnio i Šla:

»A onaj čija duša žudi da se uz njega prilijepi, blago njemu, uz njegove hvale, neka se drži Knjige psalama. A naši Mudraci su već rekli (Babilonski Talmud, Jevamot 96b; Talmud Jeruzalemski Berahot 2:1), da se kralj David molio da njegovi psalmi budu recitirani u sinagogama i Bate Midraš (akademija studija Tora)«. ²²

Knjiga psalama kao knjiga pjesama ne stvara u čovjeku osjećaje koji u njemu ne postoje, nego evocira te unutarnje osjećaje i dovodi ih do izražaja.

RAZLIČITE PODJELE KNJIGE

Broj poglavlja u knjizi varira od komentatora do komentatora. U našoj verziji ima stotinu i pedeset poglavlja, ali to nije bio slučaj u svim naraštajima, a i knjiga je bila podijeljena na drugačiji način. U rabinskoj literaturi pronašli smo jasan dokaz da su ujedinili poglavlja koja se sada smatraju zasebnima. Treba napomenuti da

²¹ Luzzatto, R. Moshe Chaim, *RaMHaL, Mesilat Yesharim* (»Put pravednih«), Jeruzalem, 2007. poglavlje 21. str. 197-198.

²² Šla - Horowitz, Isaiah Ha-Levi R. (1555.-1630.). 1992. Sefer Šne Luchot HaBrit. Jeruzalem: Oz veHadar. Tamid, Ner Mitzva, 119.

je čak i iz površnog čitanja Psalama očito da postoje neka poglavlja koja se ne čine neovisna, nego su vezana uz poglavlje koje im je prethodilo. Također napominjemo da u kumranskim pećinama nalazimo još jedno cijelo poglavlje na kraju knjige koje se uopće ne pojavljuje u našoj knjizi. Kao što znamo, Knjiga psalama podijeljena je u pet knjiga (I. 1-41; II. 42-72; III. 73-89; IV. 90-106; V. 107-150), o čemu svjedoče Talmud²³ i Tosafiti,²⁴ a to odgovara petorim knjigama Tore.

Ta podjela nije proizvoljna i napravljena je prema književnim karakteristikama koje općenito razlikuju jednu knjigu od druge. Tosafiti napominju da svaka od ovih knjiga ima doksološki završetak (riječi blagoslova), koji je označio kraj upotrebom riječi Amen,²⁵ a izuzetak je posljednja knjiga koja je ujedno i kraj knjige psalama.²⁶ Mudraci u Midrašu povlače konceptualnu paralelu između Mojsija i kralja Davida:

»I koji je najhvaljeniji među vjerovjesnicima i najhvaljeniji među kraljevima? Najveća hvala među prorocima pripada Mojsiju. Najveće pohvale među kraljevima zaslužuje David. Vidite da je sve što je Mojsije radio, načinio i David. Mojsije je doveo Izrael iz Egipta, a David je izveo Izrael iz ropstva drugih kraljevstava. Mojsije je vodio ratove protiv Sihona i Oga, a David je vodio ratove Gospodinove, kao što je rečeno: »Jer ratove Gospodinove, moj gospodar vodi« (1 Sam 25,28). Mojsije je vladao Izraelom i Judom, kao

²³ Babilonski Talmud, Kidušin (Vilnius) 33a.

²⁴ Tosafiti – srednjovjekovni komentari Talmuda; izneseni su u obliku kritičkih ili eksplanatornih opaski; tiskani su u gotovo svakom izdanju Talmuda na svakoj stranici na vanjskoj margini i na suprotnoj strani od Rašijevih napomena; autori Tosafota poznati su kao tosafisti (Ba'ale ha-tosafot), a postavili su temelje onoga što će postati dominantna struja rabinskog tumačenja.

²⁵ Ps 41,14; 72,18-19; 89,53; 106,47-48.

²⁶ Što se tiče riječi *Amen* kao doksološkog sufiksa, vidi također: Pnz 5,22 i 27,14-16; 1 Kr 1,36; Neh 5,13 i 8,6.

što se kaže: »Bio je kralj u Ješurunu« (Pnz 33,5), a David je vladao Izraelom i Judom. Mojsije im je razdvojio more, a David rijeke, kao što se kaže: 'On razdijeli more i učini da ih prođu, i učini da vode stoje kao zid' (Ps 78,13). Mojsije je izgradio žrtvenik, a i David je izgradio žrtvenik. Prvi je prinosiso žrtve, a i drugi ih je prinosiso. Mojsije im je dao pet knjiga Tore, a sa svoje im je strane David dao Knjigu psalama, koja sadrži pet knjiga... Mojsije je blagoslovio Izrael sa 'Sretan jesi li ti' (Pnz 33,29), a David ga je blagoslovio sa 'Sretan bio on' (Ps 1,1)«. ²⁷

POEZIJA U ŽIDOVSKOJ BIBLIJI I VAŽNOST POETSKOG STILA

Kao što je spomenuto, Knjiga psalama sadrži psalme i pjesme. Proučavajući Bibliju, možemo vidjeti da je poezija zauzimala središnje mjesto u vjerskom životu uopće, a posebno u životu Davida. U Knjizi ljetopisa postoji opis procesije u kojoj je Kovčeg Saveza donesen u Jeruzalem, a u toj procesiji pjesma i glazbena pratnja zauzimaju istaknuto mjesto. Kasnije, kada je Kovčeg već u Jeruzalemu, David obnavlja pjevanje u Hramu:

»Onda je postavio pred Gospodnjim Kovčegom službenike među levitima da uznose, slave i hvale Gospoda, Boga Izraelova, i to: poglavara Asafa, a drugoga za njim Zahariju, zatim Jeiela, Šemiramota, Jehiela, Matitju, Eliaba, Benaju, Obed-Edoma i Jeiela s harfama i citrama; Asaf je udarao u cimbale. Svećenici Benaja i Jahaziel bili su bez prijekida s trubama pred Kovčegom saveza Jahvina. Toga dana povjeri David prvi put Asafu i njegovoj braći da slave Gospodina ovom pohvalnicom« (1 Lj 16,4-7).

David zapravo uvodi novost u rutinski rad svećenika u Hramu i daje levitima službenu ulogu u hramskom kultu, a to je uloga

²⁷ Midraš Tehilim, 1. Paragraf »Davar Aher«.

pjesnika što su pratili rad svećenika, koji se uglavnom odnosio na prinošenje žrtava i paljenje svijeća. Doista, Biblija pjevanje levita pripisuje Davidu kao što se vidi iz slijedećih stihova:

»Zatim Jojada postavi straže kod Gospodinova doma pod nadzorom svećenika i levita, koje David bijaše porazdjelio za službu u Gospodinovu domu da bi Gospodinu prinio paljenice, kao što pisano u Mojsijevu Zakonu, s veseljem i s pjesmama, kako uredi David...« (2 Lj 23,18) i »Postavio je u Gospodinovu domu levite s cimbalima, harfama i citrama, kako bijaše zapovjedio. David, kraljev vidjelac Gad i prorok Natan, jer je od Gospodina dolazila zapovijed po njegovim prorocima« (2 Lj 29,25).

Ovo bi također moglo objasniti zašto je David, za kojeg je svijet pjesništva bio značajan, upotrijebio svoj veliki talent da sastavi toliko pjesama u Knjizi psalama. Poezija je općenito središnji element u Bibliji i rabinskoj literaturi. O duhovnom statusu poezije i njezinoj važnosti u Božjim očima, Talmud²⁸ uči da je Bog htio kralja Ezekiju, koji je bio pravedan, predstaviti Mesiji, ali to nije učinio jer Ezekija u svojoj molitvi nije skladao pjesmu nakon što je čudesno ozdravio od bolesti (Iz 38). Osoba koja proučava knjige Tanaha stječe mnoge dobre vrline, ali ne razvija duhovnu čežnju za neposrednim odnosom s B-gom. Veliku privlačnost između čovjeka i B-ga te veliku čežnju za njim može ispuniti samo poezija, a religiozna osoba može je pronaći u Knjizi psalama.

Poglavlja u Knjizi psalama napisana su kao pjesme. To je drugačiji oblik pisanja od proznog. Psalmodijskih tekstova ima u gotovo svim dijelovima Tanaha: Pjesma o moru (Izl 15); Pjesma Mojsijeva prije njegove smrti (Pnz 32); Hanina molitva (1 Sam 2,1-10); Davidova pjesma (2 Sam 22); Molitva kralja Ezekije (Iz 38,9) i druge. Ali u Tori su samo dva teksta napisana u obliku pjesme: Pjesma o moru i Pjesma o Mojsiju prije njegove smrti.

²⁸ Babilonski Talmud, Sanhedrin (Vilnius) 91a.

Forma pisanja ovih pjesama vizualno se ističe u usporedbi s općim tekstom Tora. Redovi su kratki s velikim razmacima između njih, što posebno naglašava njihovu poetsku narav. Poseban stil ovog oblika pisanja, tipičan za poeziju, nije samo tehnička stvar: izravno utječe na to kako pjesma dopire do svijesti čitatelja.

Takav način pisanja stvara komunikaciju između pjesnika i čitatelja. Mogu se pisati i riječi poezije u obliku proze pa da zbog toga ne prestanu biti riječi poezije, međutim vizualnost pisanja poezije u proznom obliku može spriječiti čitatelja da razumije i poveže se s pjesmom na onaj način na koji je to pjesnik želio. Prilikom proučavanja Knjige psalama treba prevladati prozaičnu vizualnost psalama, ispravno protumačiti tekst i pokušati rekonstruirati pjesničku formalnu strukturu psalma – uz pomoć književne analize i podjela na kratke stihove i građenja pjesničkih strofa. Konačno, Talmud nas uči važnom principu u percepciji poezije:

»Rabin Joħanan je rekao u ime rabina Šimona ben Joħaija: Koje je značenje toga što je napisano: »Ona otvara usta svoja mudročću i nauk milosrđa je na njenom jeziku« (Izr 31,26)? u odnosu na koga je Salomon rekao ovaj stih? On je rekao ovaj stih ni o kome drugom nego o svome ocu, Davidu (koji je bio najjasniji primjer čovjeka koji otvara svoja usta u mudrosti) i koji je boravio u pet svjetova (ili faza života), a (njegova duša) izrekla je pjesmu (hvale koja odgovara tome da je David pet puta rekao: »Blagoslivljaj Gospodina, o moja dušo«). Boravio je u utrobi svoje majke kada je izrekao pjesmu koja kaže: »Blagoslivljaj Gospodina, o dušo moja i sve što je u meni, blagoslivljajte sveto ime njegovo« (Ps 103,1).

Izronio je u ozračje svijeta, promatrao zvijezde i sazviježđa i izrekao pjesmu, kao što je navedeno: »Blagoslivljajte Gospodina, Njegovi anđeli, moćni u snazi, koji ispunjavaju Njegovu riječ, slušajući glas Njegove riječi. Blagoslivljajte Gospodina, sve njegove vojske, njegove slugе, koji ispunjavaju njegovu volju. Blagoslivljajte Gospodina, sva njegova djela, na svim mjestima

njegova kraljevanja, blagoslovi dušu moja, Gospodine« (Ps 103, 20-23). Bio je dojenče na majčinih grudima i gledao je u njena prsa i izrekao je pjesmu, kako piše: »Blagoslivljaj, dušo moja, Gospodina i ne zaboravi sva njegova dobročinstva [*gemulav*]« (Ps 103,2).²⁹ Svjedočio je padu zlih i izrekao je pjesmu, kako stoji: »Neka grešnici nestanu sa zemlje i neka više ne budu zli. Blagoslivljaj Gospodina, o dušo moja, Aleluja« (Ps. 104,35). Pogledao je dan smrti i izrekao pjesmu, kao što stoji: »Blagoslivljaj, dušo moja, Gospodina. Gospodine Bože moj, Ti si vrlo velik; Odjeven u slavu i veličanstvo« (Ps 104,1).³⁰

Neki su u zabludi kad misle da poezija treba nastati iz navale emocija ili posebna događaja. Kralj David znao je pronaći duboke osjećaje u svijetu koji je postojao oko njega, jer se u svakoj situaciji može pronaći velika dubina. Veličina pravog umjetničkog djela je u tome da kad ga ljudi vide, osjećaju da im se obraća. Knjiga psalama nedvojbeno je jedinstveno umjetničko djelo, to je djelo koje ljudi iz cijelog svijeta u različitim situacijama osjećaju kao da je napisano posebno za njih. Spomenuti psalmi bave se širokim spektrom stanja duha svakog pojedinca i imaju široku primjenu na društvena zbivanja. Izrečeni su jezikom koji ih čini molitvom u ustima bilo koje osobe u bilo koje vrijeme. Štovatelji svih generacija su u psalmima nalazili odjek situacije u kojoj su se nalazili, iz njih su crpili ohrabrenje, utjehu i povjerenje. Kao što Midraš kaže:

‘Psalam Davidov. Sačuvaj me, Bože, jer se tebi utječem’ (Ps 16,1), rabin Judan je u ime rabina Jehude rekao: Sve što je David rekao u svojoj knjizi, rekao je o sebi, ali i cijelom Izraelu i svim vremenima». ³¹

²⁹ Etimološka povezanost postoji između *gemulav* i *gemulei ḥalav*, što znači *odbijen od mlijeka* (Izajia 28,9).

³⁰ Babilonski Talmud, Berahot (Steinsaltz) 10a.

³¹ Midraš Tehilim 18.

Naš naraštaj je preplavljen znanjem uz pomoć iznimno brzih informativnih izvora. Nakon bujice podataka osjećaji otupljuju i čovjeku je teško posvijestiti svoje unutarnje osjećaje. Kako bi spriječio zamiranje tih dubokih i vitalnih emocija, potrebno je pogledati Knjigu psalama i pronaći u njoj osjećaje koji leže duboko u našim osobnostima.

Komentari Psalama dr. sc. Danijela Berkovića vrijedan su biblijski teološki tekst. Sadrže komentar na tri srednje knjige Psalama koji uključuju Ps 42-106. Pisanje komentara na knjige Tanaha jedinstveno je i rijetko u hrvatskom jeziku. Autor raspravlja o pitanjima koja neprestano aktualiziraju bibličari i teolozi. Ovaj komentar je namijenjen širokoj publici, a posebno onima koji su zainteresirani za proučavanje i razumijevanje Knjige psalama i ideja skrivenih u njoj.

Čestitam autoru dr. sc. Danijelu Berkoviću koji svoje vrijeme posvećuje proučavanju, podučavanju i istraživanju Biblije na već drugoj knjizi o tim temama, kao i za mnoge istraživačke napore i njegov doprinos biblijskih studija u Hrvatskoj, a napose za istaknuti doprinos proučavanju Knjige psalama. Vjerujem da će se ova knjiga brzo naći u rukama svih koji vole i cijene Sveto pismo.

Uz sve blagoslove,
rabin prof. dr. sc. Kotel Dadon

Katedra za judaistiku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Redovni član Internacionalne akademije nauka i umjetnosti
u Bosni i Hercegovini

U Zagrebu, Erev Šabat Para, Parašat Cav.

יום שישי י"ט אדר ב תשפ"ד

30. ožujka 2024.

KNJIGA DRUGA

Psalmi 42-72

Psalmi 42-43: Psalmi dvojnici

Psalmi 42 i 43 toliko su slični, dijelom gotovo identični, pa uglavnom postoji opće suglasje kako se isprva zapravo radilo o jednom psalmu koji je podijeljen na dva, vjerojatno iz liturgijskih razloga.¹ Već i neki drevni rukopisi spajaju ova dva psalma u jedan, pa Psalam 42 ima podnaslov, dok ga Psalam 43 nema. Nadalje, refren Što si mi, dušo, klonula i što jecaš u meni? (43,5) identičan je u oba psalma (Ps 42,6 i 43,5).

Što se tiče tematskog određenja, osnovni je motiv u oba psalma osjećaj napuštenosti od Boga. Otuda i psalmistovo turobno raspoloženje popraćeno porugama njegovih neprijatelja: *Gdje ti je Bog tvoj?* (43,11).

Još jedan zajednički motiv oba psalma je i psalmistova žudnja za Bogom i njegovom prisutnošću: *duša moja čezne, Bože, za tobom* (42,2). Pisac se ovdje koristi predivnim slikama i metaforama: vapaj životinja (*kao što košuta žudi za izvor vodom*); izlivanje njegove duše (*žedna mi je duša Boga*); suze kao hrana (*suze su kruh moj*).

Za cijeli Psaltir tipičan je emotivniji i jednostavniji jezik nego što ćemo pronaći u bilo kojem drugom dijelu Svetoga pisma. Psalmi često odražavaju činjenicu da su psalmista napustile njemu bliske osobe (obitelj i prijatelji). Koliko tek mučno može biti ako se osjeća napušten i od Boga (*gdje ti je bog tvoj*)? Dok u nekim drugim situacijama njegovo povjerenje u Boga nadilazi svaku sumnju, jer *Ako me otac i mati ostave, Jahve će me primiti* (Ps 27,10).

¹ Usp. Terrien, S. (350), Deissler, A. (142), Craigie, P. (325), Weiser, A. (347) itd.

Psalam 42

U izvornom naslovu ovoga psalma stoji: *Vođi Maskila sinova Korahovih* (42,1).² Ovakav podnaslov često će se pojavljivati u psalmima koji slijede. Slijedi osvrt na dva pitanja. Tko ili što je *maskil* i tko su *sinovi Korahovi*?

MASKIL

Riječ *maskil* najčešće znači biti vješt i uspješan. Primjerice, *David je imao uspjeha (maskil) na svim svojim putovima jer Jahve bijaše s njim* (1 Sam 18,14). Ovaj je psalam vješto sastavljena pjesma jer *maskil* ne znači samo biti vješt nego i spretan, ali i poučljiv.

SINOVI KORAHOM

Tko je bio Korah? Pod ovim se imenom u biblijskom tekstu spominje nekoliko osoba. Prvi Korah bio je sin Ezavov s majkom mu Oholibom (Post 36,5.14.18). Slijedi pod istim imenom Korah, unuk Ezava (Post 36,16). No Korah koji je važan u psaltirskim tekstovima i podnaslovima pojedinih psalama jest Korah iz Levijeve loze, a to je *sin Jisharov, sina Kehatova, sina Levijeva* (Br 16,1). To je Korah iz Mojsijevih vremena, iz vremena pustinjaških lutanja. Odnosi se to na vrijeme iskustva vjerskog života naroda u pustinji, u datim uvjetima i s izazovima koje su donosili sukobi unutar zajednice i vodstva.

Protiv Mojsija i Arona podigla se velika pobuna, predvođena Korahom, koji se navodi u podnaslovima pojedinih psalama (Ps 42-49; 84-88). Korah i pobunjenici upućuju ove riječi Mojsiju i Aronu: *Vi prelazite mjeru! Sva je zajednica, svi njezini članovi, posvećena i među njima je Jahve. Zašto se onda uzvisujete iznad zajednice Jahvine!* (Br 16,3).

² Prijevod Kršćanske sadašnjosti ovdje ima: *Zborovođi. Poučna pjesma. Sinova Korahovih.*

Epizoda s Korahom i njegovom pobunom značajna je u ranoj biblijskoj (pri)povijesti Izraela. Korah je bio Levijev unuk (Izl 6,24; Br 16,1), a Levi sin Jakova i Lee (Post 29,34). Kao levit, Korah je pripadao »sinovima Levijevim«, važnom sloju izraelskog društva, koji su bili određeni da budu svećenička klasa (kler) i ekskluzivni dio društva. Na mnoge su načine predstavljali dominantnu silu u društvu. U jednom pogledu bili su i vladajući dio društva, *jer njih je odabrao Jahve, Bog tvoj, da mu služe i da u ime Jahvino blagoslivljaju; na njihovu se riječ rješava svaki spor i svako nasilje* (Pnz 21,5). Na ovoj su svećeničkoj razini Korah i korahovci bili, suvremenim rječnikom, *odjel za slavljenje*.

Dogodio se ozbiljan ustanak i organizirana je pobuna u kojoj se dvjesto pedeset vodećih Izraelaca, predvođenih Korahom, sukobilo s Mojsijem i Aronom:

ustanu protiv Mojsija zajedno sa dvjesto pedeset Izraelaca, glavara zajednice, uglednih na skupštini i ljudi na glasu.
(Br 16,2)

Pobunjenici pod Korahovim vodstvom tada kažu Mojsiju i Aronu: *Vi prelazite mjeru!* (Br 16,3). Ustvari, radi se o politički motiviranom puču. Korahova je družba željela Mojsija i Arona lišiti njihova položaja svjetovnih i vjerskih vođa. Kada tekst kaže *Vi prelazite mjeru!*, to zapravo znači »Dosta nam vas je!« No jedan drugi izvještaj o ovoj pobuni navodi: *pobuniše se protiv Jahve* (Br 26,9). Kraj priče o Korahovoj pobuni pomalo je nadrealan i kataklizmičan. Koraha, njegovu obitelj i sve pobunjenike zemlja je progutala u događaju nalik na potres:

zemlja rastvori svoje ralje i proguta ih s njihovim domovima, sa svim Korahovim ljudima i svim njihovim imanjem.
(Br 16,32)

Ali neki sinovi Koraha suprotstavili su se prilikom pobune, jer se u tekstu navodi da su preživjeli: *sinovi Korahovi ne izgинуše* (Br 26,11). Židovska rabinska tradicija drži da su sinovi Korahovi *u raljama zemlje pjevali himan slave te su se odatle*

uspeli (Rashijev komentar Psaltira; Gruber 2007, 335). Predaja smatra da su za vrijeme uspona iz ralja zemlje sastavili svojih jedanaest psalama (Ps 42, 44-49, 84-85 te 87-88) koji nose naslov *Sinova Korahovih*.

42,2-7: ČEŽNJA ZA BOGOM I SUZE

Duša moja čezne, Bože, za tobom (42,2). U prvom su dijelu Psalma (42,1-4) slika i metafora *vode* jasno izražene u različitim oblicima. Ovdje se javlja cijela jedna mala zanimljiva drama vezana uz žeđ za svježom vodom. Suze dodatno, s obzirom da su slane, uvećavaju ovu žeđ. Boga se uspoređuje s vodom: Žedna mi je duša Boga, Boga živoga (42,2). »Bog živi« je poput »žive vode«, odnosno svježe vode, a ne slane, kao što su njegove suze slane. Dok žudi za Božjom prisutnošću, psalmist je poput žedne životinje: *Kao što košuta žudi za izvor-vodom, tako duša moja čezne, Bože, za tobom* (42,1).

Nastavljaju se slike vode, pa psalmist sada *izlijeva svoju dušu* (42,4).³ Dezorijentiran je u samoj dubini svoga bića. Njegova duša, odnosno on sam, rascijepljena je i razlivena poput vode. Slika žeđi za Bogom zapravo opisuje lišenost Božje blizine, pa je vidljiva napetost između suza i žeđi. Oboje, i suze i žeđ, predstavljaju žudnje. Prvo (suze) čini drugo (žeđ) intenzivnijim. Što više psalmist plače (suze), to više žeđa za Bogom. Izostanak zajedništva s Bogom psalmista čini isušanim i žednim, što pak troši njegovu snagu i dovodi ga do beznadne osamljenosti. On je u stanju dezorijentiranosti. Izgubljen u svojim mislima i osjećajima. To je kao vožnja u velikom kružnom toku iz kojega se ne može izići. Psalmist se pokušava orijentirati prisjećajući se boljih dana, kada *koračah u*

³ Daničić (*duša se moja proljeva*, 42,4) i Grubišić (*pred njim ću dušu istočiti*) kod ovog su vjerni izvornom tekstu i kontekstu. Nejasno je zašto u ostalih vodećih hrvatski biblijskih prijevoda (KS, Šarić) iz nekog razloga nema ovog *izlijevanja duše* unatoč činjenici da se izvorni tekst i cjelokupni kontekst ovoga psalma koristi upravo slikama vode – *žedna mi je duša, košuta čezne za izvor vodom*. Heb. – (Ps 42,4 (5).

mnoštvu predvodjeć ih k domu Božjem (42,5). Beznadnost situacije odražava izraz *bezdani doziva bezdan* (42,8) koji upućuje na okolnosti kada je psalmist bio na vrhu svojih dometa, a sada se nalazi na samom dnu.

42,9-11: ZAŠTO SI ME ZABORAVIO?

Za Božjeg je slugu osjećaj napuštenosti od svoga Gospodina zastrašujuće iskustvo. Otud i pitanje: *zašto me zaboravljaš?* (42,10). Najpoznatiji svetopisamski tekst koji iskazuje očaj napuštenosti od Boga čuveni je redak iz Ps 22,1, *Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?*, koji Isus izgovara u svojoj mucu u Getsemanskom vrtu (Mt 27,6).

Ovo iskustvo psalmistu jednako je iskustvu bliskom smrti. Najviše od svega radi se o smrtnom strahu od bogonapušenosti. Kada On *sakrije svoje lice* (Ps 30,7), tada nastupa strava. U svemu je ovome pitanje Što si mi, dušo, klonula (42,6) zapravo retoričko. Zašto bi Bog napustio nekoga tko mu je vjeran? Pitanje »zašto« ono je što ovdje intrigira. Iz kojeg razloga i s kojom svrhom, ako uopće ikom, psalmista njegov Bog zaboravlja? Možda je to kazna za neke njegove grijeha iz davno minulih dana?

Kao da ta napuštenost nije dovoljna, njegovo jadno stanje opisuju riječi: *Suze su kruh moj danju i noću* (42,4). K tome, ono što ga najvjerojatnije još više boli neprekidno je izrugivanje: *Gdje ti je Bog tvoj?* (42,4b). Ono je kao »trljanje soli na ranu«.

O ovom psalmu potrebno je utvrditi sljedeće. Je li žudnja psalmista za Bogom *jadikovanje, rezignacija, ili prosvjed?* Pažljivo čitanje pokazuje da se radi o kombinaciji svega navedenog. Psalmist je dezorijentiran i oplakuje svoje jadno stanje, pa otuda i pitanja »zašto« i »kada«: *Zašto me zaboravljaš?*; *Zašto obilazim žalostan?*; *Kada ću doći i lice Božje gledati?*

Ovdje je prisutan i osjećaj rezignacije. Čak i prosvjeda. Primjerice, imaju li riječi *Reći ću Bogu: Hridino moja, zašto me zaboravljaš?* (42,9) pomalo ciničan prizvuk? Naime, ako je Bog

uistinu njegova hridina, a zaboravlja ga, je li onda Bog još uvijek njegova hridina?

Napokon, prisjećajući se prošlosti i dobrih starih dana, psalmist ubacuje još jednu britku opasku. U te dane bio je na jednom od vodećih položaja te je služio svome Bogu; sada ga je njegov Gospodin napustio. Ovdje je očigledno prisutno razočaranje i umor.

Usprkos svemu, psalmist pokazuje spremnost čekati na Boga. Štoviše, izražava sigurnost da će Ga opet slaviti (42,12). Sličnu situaciju opisuje Psalam 39, gdje si psalmist postavlja pitanje: *A sada, čemu da se nadam, Gospode? Sva je nada moja u tebi!* (Ps 39,8). U situacijama očajničke krize ili kakve prekretnice često se javlja ovaj *a sada*. Taj i takav *sada* kao prijelomnica nerijetko se nađe i u svakodnevnom govoru, pa se kaže: »sada mi je dosta« ili »a što da sada radim«. Tako ovo *sada* (tj. *a sada*) biva, baš kao i u biblijskom tekstu, točka prekretnica.

Psalam 43

Ovaj je psalam jedan od rijetkih koji nema podnaslova, što ide u prilog stajalištu da su Psalmi 42 i 43 izvorno bili jedan psalam.

43,1-2: TKO JE MOJ SUDAC?

Uvodni redak psalma – *Dosudi mi pravo, Bože* (43,1) – odražava tipičan ton pravne procedure u kojoj progonjeni psalmist traži pravdu. Neki prijevodi navode: *Brani me, Bože* (Grubišić) ili *Sudi mi, Bože* (Daničić), protiv *čeljadi bezbožne*. Ovakvi pravni termini česti su u Psaltiru, osobito na mjestima gdje psalmist iskazuje svoju nedužnost pred nebeskim sucem.

Ovome poučan primjer nalazi se u Psalmu 73: *Jesam li, dakle, samo ja uzalud čuvao srce čisto i u nedužnosti prao ruke* (73,13).⁴ Ovakav ton zapravo nosi prizvuk nezadovoljstva, gotovo pa ciničnosti, ali je tipičan za Psaltir i za način na koji psalmist komunicira s nebesima. On uvijek govori otvoreno i ne libi se izraziti svoje mišljenje o onome što ga smeta, čini konfuznim i dezorijentiranim. U svojoj dezorijentiranosti on sasvim otvoreno progovara i prigovara, bez zadržske. Postoje i situacije u kojima psalmist ulazi u konflikt (*rib*) s Bogom:

Dosudi mi pravo, Bože, i raspravi parnicu moju s opakim ljudima. (Ps 43,1)

Ustani, Bože! Brani svoju parnicu! Sjeti se kako ti se svaki dan bezumnici rugaju! (74,22)

Dobar primjer psalmistovih osjećaja u situacijama kada smatra da je napušten od Boga nalazi se i u Ps 42,10: *Kosti mi se lome od poruge neprijateljâ dok me svednevice pitaju: »Gdje ti je Bog tvoj?«* Ove riječi govore same za sebe. Taj ton psalmistova negodovanja posebno je prisutan u takozvanim psalmima prijekora i samopriekora. Prijekor označava zakletvu.

⁴ Grubišić ovdje prevodi: *Tako sam badava srce čistim čuvao* (73,13).

Psalmi poput ovoga sadrže najsnažniji, najizravniji i najotvoreniji narativ u cijelom Psaltiru. Prosvjedujući, uvjeren u svoju nevinost, psalmist, u strahu za vlastiti život, neuobičajeno otvoreno govori o svojoj sudbini i sudbini svojih neprijatelja, koji su također i Jahvini neprijatelji:

Jahve, Bože moj, ako to učinih, ako je nepravda na rukama mojim, ako zlom uzvratih prijatelju, ili oplijenih nepravedna tužitelja: neka mi dušmanin progoni dušu i zgrabi je, neka mi život u zemlju satire i jetru u prašinu baci. (Ps 7,4-6)

Najstrašniji primjer ovakvog psalma kletve (prijekora) nalazimo u Ps 137,9: *Blažen koji zgrabi i smrska o stijenju tvoju dojenčad!* Ova se opaska ustvari odnosi na barbarske običaje bliskoistočnog ratovanja kakve opisuje Nah 3,10. Takvi običaji bolje objašnjavaju Herodovo ubijanje male djece (Mt 2,16). Na psalmista i njegove suvremenike zasigurno su utjecali neki od običaja naroda koji su ih okruživali.

Na kraju krajeva, psalmist je spreman da mu se sudi a sudac da mu bude samo Bog. On na početku psalma preklinje: *Dosudi mi pravo, Bože* (43,1). Čini se da je spreman podvrgnuti se pravnom postupku. No tko su odista psalmistovi neprijatelji?

43,3-5: TKO SU 'BEZBOŽNA ČELJAD'?

Psalmist moli Boga da ga zaštiti od čeljadi bezbožne (hebr. *goy lo hasid*) i od čovjeka zlobna i opaka (hebr. *iš mirmah*) (43,1). Tko su, dakle, svi ti neprijatelji koji progone psalmista i koji se često spominju u psalmima? Jesu li to narodni neprijatelji cijele zajednice (bezbožni ljudi, poganski neizraelci)? Jesu li to neprijatelji progonjenog kralja te, time, također i neprijatelji države? To bi bili izvanjski neprijatelji koji prijete onima unutar društva. S druge strane, »zloban i opak čovjek« predstavlja nepravednike, one koji formalno ispovijedaju svoju vjeru, no ne boje se Jahve (unutarnji neprijatelji). Takve se naziva »bezumnicima« koji u svome srcu kažu *Nema Boga* (Ps 14, Ps 53), te ustvari misle da Bog ne vidi što oni

čine. To su oni koje psalmi nazivaju bezbožnima i nevjernima. Iako formalno i javno iskazuju da su bogobožni, njihova djela i njihov način života pokazuju suprotno. Ovdje bi trebalo imati na umu da su izjave poput »nema Boga«, odnosno ateizam, jedva moguće u primitivnim društvima drevnoga svijeta. Naime, ateizam se kao takav javlja na svjetskoj povijesnoj pozornici relativno nedavno, a u modernim povijesnim vremenima kao humanizam i renesansa.

Što bi mogle biti završne primjedbe vezane uz ovaj psalam? Nekoliko se misli nadovezuje na psalmistov strah od progona te na pitanje o tome kome bi trebao uputiti svoju obranu u onome što doživljava kao sudski proces.

Kao prvo, bi li se netko usudio iskazati svoju bezuvjetnu ili implicitnu nevinost, kakva se može vidjeti ili iščitati između redaka tolikih psalama? Može li se bez svake sumnje biti siguran da ne postoji baš nikakav razlog zbog kojega bi psalmista trebalo progoniti? Uzme li se za primjer David, prije i nakon što je postao kralj, uočava se činjenica da je više puta za sobom ostavio »prljavi veš«, što daje njegovim neprijateljima razlog da ga progone (usp. 1 Sam 22; 27; 2 Sam 11).

U Psalmu 43 jasno je da postoji žrtva koju potlačuju i progone zli i nepravedni ljudi (»bezbožni« i »opaki«) (43,1). Kako bi pravna procedura bila legitimna i potpuna, mora postojati sudac koji će se pobrinuti za oštećenu stranku. Psalmist moli *obrani me*, odnosno *povedi parbu moju*. Očito je da je sudac sam Bog, s obzirom na to da psalmist preklinje: Dosudi mi pravo, Bože.

Ali nije uvijek sve jednostavno ili očigledno. Može se naići i na situacije gdje žrtva i počinitelj nisu na različitim stranama. Psalm 55, koji opisuje neugodnu i čudnu situaciju, dobar je primjer toga. Psalmist tamo piše:

Da me pogrdio dušmanin, bio bih podnio; da se digao na me koji me mrzi, pred njim bih se sakrio. Ali ti, ti si to bio, meni jednak, prijatelj moj, moj pouzdanik s kojim sam slatko drugovao i složno hodismo u domu Božjemu. (Ps 55,13-15)

Situacija je za psalmista toliko šokantna da bi želio da njegovi bliski prijatelji umru: *Smrt neka ih zaskoči* (Ps 55,15). Psalmist ovdje podsjeća svoje bivše prijatelje na tolike sate koje su proveli zajedno. A sada se ima prolijevati krv. Mnoge dijelove suvremenog svijeta pogodili su okrutni ratovi među jednakima, među prijateljima, pa čak među obiteljima. Neki su iz prve ruke svjedočili tome kako nekadašnji bliski prijatelji ubijaju jedan drugoga. Postoje gorka sjećanja na ono što se ponekad dogodilo među vjerama, crkvama i družinama. Nekada »braća«, a zatim gorki »neprijatelji«.